

КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ імені ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

на правах рукопису

КАВУН ЛІДІЯ ІВАНІВНА

НОВЕЛІСТИКА Г. КОСІЯКІ І ПРОБЛЕМА ПОЕТИКИ
УКРАЇНСЬКОЇ МАЛОЇ ПРОЗИ 20-30-х РОКІВ ХХ СТОЛІТТЯ

Спеціальність ІО.ОІ.ОІ - українська література

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Київ - 1995

27.10.12
Дисертацією є рукопис

Робота виконана на
літературі Київського
імені Тараса Шевченка
Науковий керівник

ЛНБ України ім.В.Стефаника

00553816 (S)

професор

Наєнко Михайло Кузьмович

Офіційні опоненти - доктор філологічних наук, професор
Ковальчук Олександр Герасимович
- кандидат філологічних наук, ст.н-с.
Штоць Григорій Максимович

Провідна організація - Дніпропетровський державний
університет

Захист відбудеться "26" жовтня 1995 р.
на засіданні спеціалізованої ради Д.016.35.01 по захисту
дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата філоло-
гічних наук у Київському університеті ім.Тараса Шевченка
/252017, Київ - І7, бульвар Шевченка, І4/

З дисертацією можна ознайомитися в Науковій бібліотеці
Київського університету імені Тараса Шевченка/Київ, вул.Во-
лодимирська, 58/

Автореферат розісланий "25" вересня 1995 р.

Учений секретар спеціалізованої ради

доктор філологічних наук

I. Зенко

Гришук Л.В.

ЛНБ ім. В. Стефаника
АН України

Актуальність дослідження. Однією з маловивчених проблем теорії й історії української літератури 20-30-х років ХХ століття є дослідження найрізноманітніших аспектів поетики. Пов'язано це насамперед із тим, що в кінці 20-х років /а особливо на початку 30-х/ наука про літературу в колишньому СРСР поступово переходила на службу догматичній, соцреалістичній методології, ставала ідеологічним містифікатором і тільки в останнє десятиліття почала звертатися до суто своїх специфічних завдань.

Визначальним критерієм, за яким час відбирає імена справжніх митців і їхні твори, виступає художність, котра є якісним рівнем естетичного відношення мистецтва до дійсності і забезпечує іманентну самодостатність цього мистецтва як продукту духовної діяльності людини.

У 20-30-х роках українська література збагатилася художніми явищами, які потребують для свого дослідження нових і нових наукових сил. Одним із таких явищ є новелістична творчість Григорія Косинки. Художня манера цього письменника не вписувалась у жодну з догм ідеологічної характеристики літератури, які ставали панівними в кінці 20-х та на початку 30-х років. Навколо його творчості велися дискусії у 20-х роках, а в 30-х Г.Косинці вже була вготована доля "розстріляного відродження".

Талант письменника найповніше виявився у жанрі новели. Щодо самого терміна "новела", то у роботі /як синоніми до нього/ будуть вживатися вирази "жанр малої прози", "новелістичні твори", "новелістичний жанр", "мала проза", "оповідання" та ін. Дискусійне питання про те, чи зважати малі форми прози різновидами одного жанру чи різними жанрами, автором не розглядається. Під назвою "новелістика" розуміємо сукупність оповідань, новел, ескізів, етюдів тощо.

Новелістиці Г.Косинки належить помітне місце в літературному процесі 20-х років, проте з названих вище причин вона й досі не дістала всебічної наукової оцінки. Активні намагання чітко визначити основні прикмети творчої індивідуальності письменника мали місце ще за його життя. Це — згадки в літературно-критичних оглядах, статті С.Єфремова, А.Музички, А.Лебідя, Ф.Якубовського, Я.Савченка та ін. Однак у 20-30-і роки аналіз новел Г.Косинки нерідко вичерпувався короткими рецензіями публіцистичного характеру. Форма цих праць, а також ідеологічна упередженість деяких критиків /С.Шупака, О.Полторацького, В.Коряка, І.Кулика, А.Ключчі/ не сприяли ґрунтовному науковому висвітленню творчого феномена Г.Косинки.

У 60-70-ті роки, коли відбулася часткова реабілітація письменника та його творчої спадщини, в радянському літературознавстві з'являються невеликі розвідки і статті про творчість Григорія Косинки. Однак у цю добу в нашій науці безальтернативно панує марксистська методологія, соцреалістичний підхід до дослідження літературних явищ. У його рамках і розглядалися твори новеліста, і то лише ті, які нібито не суперечили своїм змістом радянській кон'юктурі.

Спроби глибше аналізувати окремі твори письменника і весь його творчий шлях у контексті літературного процесу 20-30-х років помітні в працях В.Фашенка, М.Наєнка. На жаль, ці дослідження позначені "духом часу", мовиться в них передусім про вияви суворо диктованої ідеологізації і політизації в історико-літературній оцінці.

На початку 90-х років розпочинається більш активне студіювання художньої спадщини письменника: з'явилися розвідки про новелістику митця у контексті епохи /М.Наєнко, М.Тулинський, В.Агее-

ва/ . Головна увага приділяється висвітленню творчого шляху письменника, ідейно-тематичному аналізу його творчості, а також визначенню художнього місця Г.Косинки в історії української літератури; висловлюються й деякі міркування про типологію літературних явищ і творчої індивідуальності письменника, психологізм його новел, про зв'язки прозаїка з українським етносом і, особливо, з усною народною творчістю. Відчувається дефіцит спеціальних досліджень проблем поетики прози Г.Косинки. Пропонована дисертація є першою систематизованою спробою її вирішення.

Мета дослідження - визначити на основі аналізу творчості Г.Косинки її місце і значення в розвитку української "малої" прози 20-30-х років ХХ століття. Мета роботи зумовлює розв'язання цілого ряду завдань, головними з яких є:

- висвітлити генезис та естетичну природу новелістики Г.Косинки;
- зв'язувати співвіднесеність змістово-структурних особливостей новел письменника з типологічно близькими явищами в межах жанру;
- дослідити традиції і новаторство новелістики Г.Косинки;
- показати самобутність індивідуальної манери митця, багатогранність його стилю;
- дослідити художні засоби психологічного аналізу в новелістиці Г.Косинки;
- проаналізувати художні прийоми, з допомогою яких народно-поетичні тексти введені в тканину новел письменника.

Наукова новизна роботи визначається тим, що в ній уперше систематизовано та проаналізовано художній набуток Г.Косинки в тісному зв'язку з розвитком української новелістики 20-30-х років ХХ століття та з традиціями класичної літератури, що дало можливість виразніше окреслити самобутність творчої індивідуальності

митця. Новим у роботі є дослідження поетики письменника, зокрема таких складових її, як психологізм та фольклоризм.

Методи дослідження. Для досягнення мети і вирішення поставлених завдань автор дисертації поєднує історико-генетичний, типологічний та історико-порівняльний методи наукового вивчення явищ художньої літератури.

Теоретичною основою стали літературознавчі праці І.Франка, С.Єфремова, О.Білецького, М.Бахтіна, А.Шлегеля, Р.Барта, Д.Лихачова, В.Фаценка, М.Кодака, Д.Наливайка, В.Гусева, Г.Ключека, дослідження з історії українського літературного процесу, здійснені Ю.Лавріненком, Д.Донцовим, П.Конonenком, М.Наєнком, М.Жулинським, В.Агеевою та іншими.

Об'єктом аналізу в роботі є творчий доробок Г.Косинки, що розглядається в руслі розвитку малої прози свого часу та у зв'язках з художніми традиціями і досвідом попередників у європейських літературах.

Предмет дослідження становлять тексти новел письменника. До аналізу залучалися й факти літературного життя, необхідні для з'ясування тенденцій розвитку української новелістики досліджуваного періоду.

Практичне значення роботи зумовлюється можливістю використання зроблених у ній спостережень й узагальнень у подальшій роботі над дослідженням особливостей розвитку історико-літературного процесу. Матеріали дисертації можуть використовуватись у лекційних курсах з історії української літератури, при підготовці та проведенні спецкурсів та спецсеінарів, присвячених проблемам розвитку української малої прози, при написанні курсових та дипломних робіт студентів, а також у шкільній практиці – для проведення уроків класного й позакласного читання, для підготовки занять лі-

тературних гуртків, факультативів тощо.

Апробація роботи. Дисертація обговорювалася на кафедрі історії української літератури філологічного факультету Київського університету ім.Тараса Шевченка, окремі її положення були викладені в доповідях, виголошених на науковій конференції молодих учених Київського університету ім.Тараса Шевченка в 1991 році й обласній науково -практичній конференції Черкаського педінституту в 1993 році. За темою дослідження опубліковано три статті. Матеріали дисертації використовуються також у викладацькій роботі дисертанта в Черкаському педінституті.

Основні положення, які виносяться на захист:

- творчість Г.Косинки - культурно-національний феномен, що є органічною часткою європейського художнього досвіду. Естетична свідомість письменника сформувалася на хвилі національного відродження 20-х років ХХ століття;

- новелістика Г.Косинки продовжувала і розвивала художні традиції попередників;

- проза Г.Косинки має системну цілісність, синкретичний характер письма, внутрішню цілісність; у ній органічно зливаються стилеві особливості імпресіоністичного, романтичного, символістичного, реалістичного письма;

- психологічний аналіз є найефективнішим способом відтворення внутрішнього світу особистості, її переживань, при цьому письменник використовує найрізноманітніші художні засоби для заглиблення в психіку героїв, вдається до своєрідних художніх деталей /асоціація, лейтмотив, символіка/, внутрішніх монологів, діалогів, невласне прямої мови та ін.

- у художньому мисленні Г.Косинки значну роль відіграє його творче осмислення фольклору;

- творчість Г.Косинки багата художніми відкриттями, і в цьому її безперечні уроки для подальшого розвитку національної літератури.

Структура і зміст дисертації визначається метою та завданнями дослідження. Робота складається із вступу, трьох розділів, висновків та бібліографії.

ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовується актуальність теми, визначаються мета і завдання, теоретико-методологічні основи дослідження, розкривається теоретична і практична цінність дисертаційної роботи, її новизна.

У першому розділі /"Синкретизм художнього мислення в прозі 20-х років. Стилї, течії, напрямки"/ з'ясовується місце новелістики Г.Косинки в контексті розвитку української малої прози 20-30-х років ХХ століття. Тут висвітлюються пошуки письменника в річищі двох основних ідейно-естетичних типів мислення: імпресіоністично-романтичного та реалістичного.

Як відомо, 20-ті роки характеризуються винятковим розмаїттям стилєвих напрямів і течій, їх одночасним співіснуванням в українській літературі. Прикметною в цьому плані є новелістика Г.Косинки. Сятезувавши художній досвід попередників з новою естетичною свідомістю епохи, письменник підніс українську новелістику на якісно новий рівень. Як новеліст Г.Косинка формувався під впливом М.Кодлюбинського, В.Стефаника; Ф.Якубовський називав і В.Винниченка; сам прозаїк згадував В.Стефаника, К.Гамсуна, С.Васильченка.

Особливою ознакою творчої манери письменника є новаторське поєднання ним різних образно-художніх прийомів. У його творах органічно співіснували імпресіонізм, романтизм, символізм, реа-

лізм. У перших літературних спробах Г.Косинки визначився магістральний шлях прозаїка, що виявився у нових підходах до відображення дійсності, у нових естетичних формах її освоєння. У його творчості переважає орієнтація на закріплення першого, миттєвого враження, сприймання, що зумовлювало максимальне наближення до існуючої реальності, побаченої неупередженим зором митця. Ранні твори письменника /"Місячний сміх", "Під брамою собору", "Мент", "Заквітчаний сон"/ будуються за законами імпресіоністичної поезики. Основою естетики Г.Косинки є імпресіонізм, що виявляється як на рівні концепції світу/ відтворення неопосередкованих первинних вражень, миті, вихопленої з потоку життя/ та композиції /фрагментарність, ескізність, настроєвість/, так і на мовно-стилістичному рівні/уривчастість синтаксису, поширення інверсії, безособових конструкцій тощо/. Особливий цемливий настрій і майже повна відсутність дії визначають художній лад імпресіоністичних новел письменника. Ці твори, як зауважує В.Фашенко, позначені впливом "пізнього К.Гамсуна, творами якого захоплювався прозаїк". Не виключена можливість, що Г.Косинка був добре обізнаний з імпресіоністичним живописом, що часто був мистецтвом кольорових плям, розмитих контурів, мерехтіння, а не чітких ліній і тонів. У його новелах можна відзначити чутливість письменника до гри кольорів і тіней, уміння створити образ "олюдненої" природи, введення конкретно-чуттєвого образу як основного у фіксації нестійких, раптово напливаючих і відпливаючих емоцій, що композиційно оформилось у вигляді фрагментарних ескізних замальовок, кожна з яких залишає за собою право на самостійне існування.

У деяких принципах імпресіоністичної манери, у надзвичайній чутливості до нюансів кольору в процесі зображення явища чи героя, у майстерності підпорядковувати композицію художньому

задуму є певна спорідненість між Г.Косинкою й М.Коцюбинським, що особливо чітко простежується при зіставленні творів "Він іде" М.Коцюбинського та "Троєкутний бій" Г.Косинки.

У ранніх новелах Г.Косинка дотримується принципу "моменталізму" /І.Корецька/, тобто намагається закріпити в словах, звуках, кольорах миттєвий психологічний стан, картину, епізод. Цей художній прийом використовували Г.Михайличенко, А.Головко, М.Хвильовий, М.Івченко. В майстерності закріплення у слові символічного образу настрою Г.Косинка перегукується з Г.Михайличенком. У стилєвому плані співставляються новели "Під брамою собору" Г.Косинки й "Старчиха" Г.Михайличенка.

У своїх ідейних й естетичних тенденціях імпресіонізм переплітається з символізмом, романтизмом, реалізмом. У творчості одного й того ж митця можуть співіснувати різні стилєві домінанти: у новелах Г.Михайличенка імпресіонізм взаємопереплітається з символізмом, у творах М.Хвильового - з романтизмом і реалізмом та ін. Типологічні зіставлення новел Г.Косинки з малою прозою Г.Михайличенка, М.Ірчана, М.Хвильового, В.Підмогильного дають змогу простежити еволюцію стилєвої манери письменника й створити цілісне уявлення про закономірності художнього мислення, про рух літературних напрямків, течій у 20-30-х роках. Вплив імпресіонізму позначився на стилєвій системі кожного із згаданих прозаїків. Однак у творах Г.Михайличенка переважає символістичне начало. Новелістика В.Підмогильного розвивається у руслі психологічного реалізму. Найважливішою тенденцією, простежуваною у прозі М.Ірчана й М.Хвильового, є романтизм. Зрозуміло, творчість кожного з них не можна вмістити в рамки одного якогось напрямку, стилє, йдеться про переважання тієї чи іншої

стильової орієнтації. У пошуках своєї самобутності, "свого стилю" Г.Косинка, на наш погляд, пройшов шлях від домінуючого імпресіонізму через імпресіоністичний романтизм до психологічного реалізму. Однак "стійким" елементом творчого стилю письменника був імпресіоністичний, що виявлявся на мовнопоетичному рівні й у новелах, написаних у конкретно-реалістичному ключі.

У дисертації обгрунтована наявність романтичних ознак у творчості Г.Косинки. У стильовому плані Косинчині романтичні новели мають чимало спільних рис із поетикою А.Головка, М.Ірчана, М.Хвильового, Ю.Яновського. Адже романтичні тенденції тією чи іншою мірою виявляються у творчості майже всіх письменників цього періоду. Романтичні мотиви у творах Г.Косинки виникають як у зв'язку з зображенням мас /"На золотих богів", "Троєкутний бій"/, що було характерною ознакою літературної доби 20-х років, так і через розкриття психології індивідуалізованого героя /"Темна ніч", "Голова ході", "Фавст"/. Автор вдається до поезики романтизму: він дотримується принципу бінарного протиставлення зображення, не обходиться й без патетики, романтичної стилістики, символізації тощо. Однак у його творах відсутня істотна риса романтизму - мрії про майбутнє. На відміну від М.Хвильового, через уся творчість якого проходить "мотив блакитної далечини", "загірної комуни", мотив мрії, благості людського єднання в правді, красі й щасті, Г.Косинка залишається вірним імпресіонізові, в якому майже втрачає сенс поняття ідеалізації.

У творчості Г.Косинки здійснюється послідовний художній аналіз людських драм і трагедій; з гуманістичних позицій письменник намагався осмислювати драматичний шлях людства до істини буття. Людину він зображує в цілому, з усіма її суперечностями,

у всій різноманітності виявів її натури. В новелах Г.Косинки відбилися моменти особливої драматичної напруги, але цей драматизм не винятковий, навпаки, відсутність плутаної фабули, якої-небудь хитромудрої інтриги свідчать про орієнтацію письменника на відтворення потоку життя з його природним, а не сконструйованим драматизмом.

У дисертації зазначається, що у новелістиці Г.Косинки є певна послідовність тематичних і хронологічних взаємозв'язків між окремими творами. В уяві читача виникає цілісна картина реального буття, що складається з різних, на перший погляд, уривків новел. Тематичні цикли творчості письменника легко визначаються. Цю особливість новелістики відзначали В.Фещенко /"Новели Г.Косинки"/, М.Наєнко /"Григорій Косинка"/, автори посібника "Історія української літератури ХХ століття". Г.Косинка й сам об'єднував свої твори, близькі один до одного за тією чи іншою ознакою. Так, новели "Десять", "Темна ніч", "В житах", "Анархісти", де постає драма людей, що не визначились у цій жорсткій боротьбі й стали дезертирами, автор відніс до циклу "Новели дезертира". Названі твори не тільки доповнюють один одного тематично, але й перекидають своєрідний міст від попереднього Г.Косинки до нового в плані еволюції стилю прозаїка.

Якщо в ранніх етюдах переважає художня констатація відтворюваних подій, то "дезертирська" тема постає у новелах письменника із сюжетних структур, що спиралися на драматичні, трагічні конфлікти людини із дійсністю. Оповідь розвивається з допомогою епізодів, які заряджені енергією дії, "оголені", майже зовсім звільнені від авторської мови, зображувальне начало падає над описом і не дозволяє деталізувати в сюжеті чи тим більше

коментувати прояв внутрішнього драматизму героїв.

Косинка не давав прямих авторських оцінок зображуваному. Це його зближує із В.Стефаником. Така об'єктивація автора була почасти характерною рисою для стилю А.Головка, В.Підмогильного. Вже в ранніх творах /"На буряки", "За земельку", "В хаті Штурми", "Сходка"/ автор "ховається" за своїми героями, з'їдка скупими, ніби нейтральними ремарками коментуючи жест, тон, позу, реакцію своїх персонажів. На словесному рівні він лише де-не-де "викидає" оцінне слово на зразок "мати журливо-безнадійно глянула на образи", "сувори", завзятий, з "крівавого фронту" тощо. З кожним новим твором Косинка дедалі послідовніше відходить у "тінь" своїх героїв. Про все, що відбувалося, розповідається так, як бачив це персонаж, у відповідності з його розумінням і мисленням. Одним із художніх прийомів розкриття внутрішнього світу героїв є монолог, нерідко переданий у формі невласне прямої мови. Письменник свідомо використовував оцінні можливості цієї стилістичної конструкції, оскільки вона давала змогу показати різні погляди, форми слововжитку, оцінки і кругозір зображуваного соціального середовища.

Злиття планів автора й героїв поглиблює розповідь і спричиняє її багатовимірність, викликає активну емоційну реакцію читача. Психологізм став абсолютною домінантою й організуючим принципом стилю таких новел Г.Косинки, як "Голова ході", "Фавст", а особливо, - "Політика", "Мати", "Змовини", "Серце", "Гармонія".

Новелістика Г.Косинки прикметна впевненістю письменника в тому, що безпосереднє життя невичерпне, і будь-який його фрагмент має в собі як очевидність відображуваного, так і його потенціал і перспективу. Завдяки намагання митця відтворити життя, зберігачи його голоси, перед читачем постає справжня "непідфарбована" реальність.

Другий розділ - "Психологізм новел Григорія Косинки" - побудований так, щоб розкрити зміст художніх засобів, з допомогою яких письменник проникав у психологію характерів, домагався психологічного забезпечення подій і ситуацій, що стали предметом художнього осмислення.

Героєм новел Г.Косинки, в основному, був селянин з його віковичною мрією про правду і свободу на землі, про землю як матір добробуту й життєвої гармонії, котра в умовах соціальної несправедливості стає для людини мачухою і знаряддям психологічного поневолення. Вражаючим у творах Г.Косинки є розуміння письменником найскладніших психічних процесів, що відбуваються в людині як єдності природного й соціального начал, як постійного шукача життєвої істини. Він, як і М.Коцьбинський, В.Стефанік, С.Засильченко, В.Підморильний, володіючи новелістичним мисленням, умінням відтворити складну й неоднозначну реальність навколишнього життя через стан і порухи людської душі, створював нову літературну традицію.

Одним із важливих моментів художньої системи письменника є художня деталь. Про це писали вже перші рецензенти його творів: В.Клименко, Ф.Якубовський. Прагнення простоти, лаконічності в художньому мисленні відбивалося й у виборі незначних, але художньо насичених деталей. Так, новела "За земельку" сповнена людськими почуттями найвищої напруги. Після вінчання в церкві наречена дізнається, що її суджений одружився з нею не по любові, а "за земельку". Зовнішні деталі дають авторові глибше розкрити драматизм ситуації: "Лихо буде", - бубонить бубон на весь куток та до скрипки прислухається.

- За земельку - долі не буде, - плаче-тужить скрипка з цимбалами і змішує цей весільний плач з п'яними весільними піснями...
Так звані зовнішні деталі в розкритті психології дії виконують

дуже суттєву функцію: з їх допомогою глибше відтворюється внутрішній світ героя, вони супроводжують і обрамлюють психологічні процеси, дають змогу не лише зрозуміти психічний стан персонажа, зазирнути в його духовний світ, а й відчутти глибоке й сильне переживання.

Однією з характерних особливостей стилю раннього Г.Косинки є пошуки в сфері виразної портретної деталі. Письменник, як правило, відбирає таку портретну деталь, яка робить образ художнього героя живим, психологічно переконливим. Яскрава і правдива деталь часто розкриває не тільки індивідуально-психологічні особливості персонажа, а і його соціальне обличчя. Скажімо, в новелі "В хаті Штурми" зустрічаємо таку деталь: "бліда довгобрана жінка": вона виражає спосіб життя бідної сім'ї, що постійно змагається із злиднями.

З еволюцією творчості Г.Косинки з'являються зміни і деталі як художній засіб. Якщо в ранніх його новелах переважає "одична" деталь /портретна, етнографічна тощо/, то пізніше підвищуються зображально-виражальні якості деталі, насиченість її ідейно-художнім змістом і письменник надає перевагу наскрізній /лейтмотивній, ключовій, стрижневій, структуротвірчій/ деталі, а також поєднує різні типи деталей. Еволюція деталі у творчості Г.Косинки певною мірою пов'язана і з еволюцією оповідної манери. У ранніх новелах письменника оповідач, немов відсторонений від своїх героїв та місця дії, споглядає й описує те, що вважає найважливішим, найхарактернішим, хоча знає і бачить більше. Інакше кажучи, в художньому мисленні письменника переважає об'єктивна оповідь. Особливості художньої деталі при такій формі оповіді найкраще простежуються на характері пейзажів його творів. При порівнянні пейзажів новел "Під брамою собору" і "В хаті Штурми" у реферова-

ному дослідженні робиться висновок, що обидва пейзажі виконані у дусі об'єктивної оповідної манери. Однак між ними є істотна відмінність. Пейзаж першої новели - це лише орнамент, тло, на якому зображуються певні події, він - статичний, вживається у вигляді незалежного естетичного фрагмента. Пейзаж другої новели засвідчує, що Косинка робить спробу психологізувати пейзажну деталь, яка в розкритті психології дії виконує дуже суттєву функцію: з її допомогою глибше відтворюється внутрішній світ героїв і обрамлюються психологічні процеси. Тут пейзажна деталь не прямо входить у процес внутрішнього життя персонажів, вона лиш додично співвідноситься з ним. З одного боку, вона створює певну художню сферу - художній простір, у якому буде розвиватися дія, з іншого, - настрої пейзажу відповідає настроєві бідняцької сім'ї робітника цукроварні Михайла Штурми. Пейзажна деталь несе ще більш відчутне ідейне та психологічне навантаження в новелах "Перед світом", "Темна ніч", "Голова ході", "Сорочка", "В житах", "Змовини", "Серце".

Розвиток психологізму у новелах Г. Косинки пов'язаний з ускладненням їх художньої структури. Оповідна тканина письменника стає дедалі суб'єктивнішою, все зображене ніби переломлюється крізь призму сприймання одного або двох, іноді кількох героїв. Зростає роль сюжету. Косинка нерідко ту чи іншу подію пов'язує з предметом, явищем, що стають наскрізним образом оповіді, сюжетним і композиційним стрижнем. Твір постає як своєрідна історія цієї деталі, відбиток людських пристрастей, переживань. Такими є новели "Голова ході", "Сорочка", де сюжетотворчі деталі винесені у заголовок і визначають сюжетну дію, впливають на композицію твору.

Новела "Голова ході" є етапною в творчості Г. Косинки. По-перше, в ній найбільш чітко і послідовно виявилися ті тенденції, що

стали характерними для психологічної прози письменника. Значно поглибилось зображення психології характеру, який тепер постає в безперервному розвитку з реально мотивованими вчинками. У новелі знаходить втілення художньо-психологічна концепція письменника - зображення безперервності взаємозв'язку елементів психічного процесу героя. По-друге, значно зростає майстерність Г. Косинки, зокрема мистецтво деталі: ускладнюється поетика художнього мислення. Тобто, тут оформилися ті найважливіші ознаки, що стали характерними для поезики його пізніших новел. У дисертації зазначається, що деякі прийоми поглиблення психологізму зустрічалися і в ранніх новелах Косинки, зокрема в творах "На буряки", "За земельку", "В хаті штурми" та ін. Проте в них ці прийоми пов'язані з розвитком не стільки психології характерів, скільки подій, у процесі яких зростає смислове навантаження художньої деталі. В пізніших творах письменник досягає того й іншого.

Порівняно з ранішими творами Г. Косинки, в яких переважала об'єктивна форма оповіді, десь починаючи з 1923 р., у його новелістиці стає відчутнішою суб'єктивність, коли оповідач сприймає навколишнє очима своїх героїв, ніби нічого не додаючи від себе. Така стильова особливість була притаманна оповіданням В. Підмогильного, певною мірою - прозі М. Хвильового, А. Головка. Проте Г. Косинку відрізняє від них те, що у новелах такого типу в художній техніці письменника значне місце займають імпресіоністичні прийоми письма. Новаторство письменника виявилось у глибокому розвитку ліричного начала творів, у надзвичайній пластичності й ритмічності словесних образів. Яскраво виявлено ліричне начало в новелі "В хатах". Воно знашло відбиття і в підвищеній символічності пейзажних деталей, і в багатій інтонаційній палітрі та ритмі твору, що зближує ліричну прозу Косинки з віршованими творами. У новелі

осмислено тему бандування, дезертирства, розколу душ людських. Як і в інших новелах на цю тему /"Десять", "Темна ніч", "Постріл!", "Анархісти"/ Г.Косинка намагається показати всю глибину соціально-психологічних явищ сучасного йому суспільства, допомогти читачеві розіоратися в собі, осмислити навколишню дійсність.

"В житах" - твір соціально-психологічний: оцінку порушених проблем виявлено за допомогою аналізу внутрішнього світу головно-го героя новели Корнія. Ця новела за позицією оповідача - один із "найсуб"єктивніших" ліричних творів Г.Косинки. Тут, як писав П.Лакиза, "автор оповідає про настрої людини в житах. Людини, що ставиться надто критично до всього, що ставала осторонь подій революції, не розуміючи, не усвідомлюючи їх, але великий темперамент примушував її часами кидатися у вир боротьби". Необхідність показати пошуки людиною виходу із складних життєвих ситуацій посилює увагу письменника передусім до психології розвитку характеру. Оповідач новели постає як фігура, сповнена драматизму, й водночас це людина тонкої душевної організації, багатого світосприйняття, не позбавлена почуття прекрасного, його сприйняття навколишньої дійсності відзначається свіжістю, спостережливістю, забарвлене складною гамою переживань. Завдяки точному підбору деталей /портретних, пейзажних, колористичних тощо/, що передані крізь призму сприйняття ліричного героя, Г.Косинці вдалося відтворити складні переживання людини свого часу, яка не в змозі була визначитись у тогочасному суспільстві.

Письменник більшість своїх творів будує на нескладній інтризі. Життєва правда з її суворою простотою є для нього немов тим закінченим матеріалом, який не потребує модифікації. Проте Г.Косинка не копіює дійсності. Глибоко вивчаючи життя, він проникливим зором художника вихоплює з тисячі постатей і явищ найхарактерніші.

Письменник знаходить для своїх героїв такі життєво правдиві обставини, за яких їм доводиться тримати вирішальний моральний іспит. Герой новели "Змовини", щоб врятувати своє багатство від неминучої колективізації, хоче віддати заміж свою дочку за сина бідної вдови Мелашки Козленкової. Для відтворення внутрішнього стану героя Косинка використовує невласне пряму мову, внутрішні монологи, діалоги. Важливу роль у системі психологізму відіграє непряма форма психологічного зображення, коли автор зображує лише зовнішні симптоми почуття, настрою, ніде прямо не втручаючись у психіку героя. Г. Косинка будує твір таким чином, щоб стимулювати читацьку активність. Для відтворення крайнього психічного напруження письменник звертається до різноманітних форм внутрішніх монологів. Це здебільшого пряма мова, невласне пряма мова, розмова героя з самим собою. Внутрішній монолог є одним із основних художніх прийомів новеліста при відтворенні духовного життя людини, що проходить глибоко в свідомості. Цей художній прийом виступає характерною рисою творів Г. Косинки. Яскравим підтвердженням цього є аналіз новел "Змовини", "Серце", "Гармонія", "З життя", що здійснюється у реферованому дослідженні.

Для розкриття внутрішнього світу героя, зокрема й мислительних процесів, письменник вдається до такого художнього прийому, як марення, сон, видіння. Слід відзначити, що "легких", хоч би нейтральних снів у Косиничиних персонажів немає: психологічні переживання не тільки продовжуються у сні, а навіть посилюються, тому що в позабсвідомому стані вільніше виявляється той хаос, який носять персонажі в душі. Цей художній прийом використовується в "Фавсті", "Змовинах".

Косинка вільно володіє всіма способами й прийомами психологічного аналізу, не надаючи переваги одному з них.

совує той чи інший у залежності від конкретної мети. Завдяки цьому письменник досягає значного художнього узагальнення в розкритті різних граней життя.

У третьому розділі - "Тригорій Косинка і фольклор" - досліджуються основні аспекти засвоєння та розвитку традицій української народнопоетичної творчості в новелістиці Г. Косинки. За одиницю виміру творчих зв'язків письменника з фольклором береться фольклоризм - "історично-змінний процес адаптації, відтворення і трансформації фольклору"¹.

Творчість Г. Косинки при всій оригінальності її самобутності значною мірою спиралася на традиції фольклору, просякнута його філософсько-поетичним баченням світу. Звертання прозаїка до фольклору йшло по дніні осмислення і засвоєння народного світогляду і моралі. Пісні, прислів'я, приказки, народнопоетичні художні засоби, які використовував Косинка, надають оповіді особливої, неповторної стилістичної своєрідності, рельєфно підкреслюють національний склад мислення письменника.

При висвітленні теми села й селян у роки революції та після неї неабияку роль у новелах Г. Косинки відіграє українська народна пісня. Вона використовується автором часто для поглиблення, доповнення змістовності його творів, для характеристики дії, вчинків чи настрою героя. Так, у творі "На золотих богів" письменник, щоб глибше розкрити жорстокість війни, від якої в усі часи страждає не тільки людина, а й усе живе на землі - плід людської думки й праці /"стоїть пшениця потолочена, серпа просить,

---

¹ Гусев В.Е. Фольклор в системе современной культуры славянских народов. - В кн.: История, культура, этнография и фольклор славянских народов. VIII Межд. съезд славистов: Тезисы докладов. - М., 1978. - С. 283-284.

а вони кров"ю поливають"/, використовує рядки стародавньої пісні "Ой у полі жито копитами збито..."

У дисертації зазначається, що Г.Косинка з метою досягнення художньої гармонії новел трагічних сюжетів вдавався до найдовершеніших та емоційно найвиразніших художніх засобів ліричного відтворення туги і жалю, до засобів народного голосіння. Яскравим підтвердженням цього є новели "Товариш Гавриш" і "Мати".

З метою поглиблення змістовності того чи іншого твору, художнього відтворення колориту своєї епохи письменник нерідко звертається, крім традиційного фольклору, й до сучасних джерел усної народної творчості. Зокрема, співанки в новелах "В житах", "Сорочка" виконують сугестивну роль, навіють настрій, відтворюють тривожну атмосферу українського села 20-х років.

Аналізуючи твори "Анкета" і "Сорочка", дисертант аргументовано доводить, що Г.Косинка свою оцінну позицію нерідко виражає через прізвисько персонажа, цим самим формує й ставлення до нього у читача. Однак не слід шукати асоціативні зв'язки всіх прізвиськ у новелах, про що застерігав і сам автор.

У творах Косинки маємо органічне злиття трагізму з ліризмом, що є характерним для пісенної епіки і є органічним рисом художнього мислення прозаїка. Як і у фольклорі, у новелах письменника образ матері овіяний поезією, ніжністю, любов'ю й покритий серпанком суму. Такою постає мати у творах: "На буряк", "З хаті Штурци", "На золотих богів", "За ворітьми", "Мати", "Зводини", "Гармонія". Однак фактом є і те, що джерелом новелістики Г.Косинки були реальна дійсність, люди, що оточували письменника і, насамперед, його мати.

У творчості Г.Косинки геніально знайдено міру зосередження загальнолюдського в конкретній, соціально, національно й психо-

логічно визначеній людській особистості. Це далеко не позитивно сприймалося в той час, коли в літературі надавалася перевага, насамперед, класовому підходу до дослідження у художньому творі людини й людських стосунків. Звідси - й звинувачення письменника в класовій невизначеності, ідейній недалекоглядності. Косинка оцінює дії, вчинки, помисли своїх героїв, їхні взаємини з погляду носія морального досвіду народу, його високих етичних норм. Для нього міра краси людини - міра гуманізму. Гуманність - найвищий моральний критерій для письменника в оцінці духовного потенціалу особистості.

Глибинний вплив народної пісні позначився на схильності Г.Косинки до модифікації в різних творах тих самих мотивів, образів. Це - образи-мотиви жінки-вдови, матері, нещасливої долі селянської дівчини, яку віддають заміж за вельюба, сироти, могили, смерті тощо. Письменник прагнув сукупністю творів змалювати широкую картину життя українського села 20-30-х років, прослідкувати цей нелегкий час у долі народу, створити цілісний епос. У ряді новел Г.Косинки, як і в усній народній творчості, Україна постає в образі жінки, дівчини, матері. І пізнається вона навіть в епізодичному образі Маляренкової дівчини, героїні твору "Гармонія". Як і в стародавні часи нищівних ординських набігів, знову несеться над українським селом несамовитий і трагічний клич - "В ясир", з тією лиш різницею, що колись дівчат у ясир брали татари, а тепер - шкурівці. Й знову Україна сплюндрована, згвалтована новими завойовниками - озвірілими солдатами козацького офіцера російської армії Шкуро.

Серед постійних образів у новелістиці - образи степу, вітру, могили тощо. В деяких творах вони мають реальне значення, є ха-

рактерним пейзажем України/в новелах "В житах", "Анархісти"/, а у "Голові ході" ці образи набувають ще й символічного звучання. Степ - це не тільки земля, яку орють, обробляють селяни, за яку борються, але й прообраз долі, ментальності українців, для яких дух свободи постає вищим критерієм цінності життя. Зелена могила - пам'ять народу, надії на соціальне й національне визволення тощо. Аналізуючи новелу "Голова ході", дисертант намагається довести, що тут фольклорна традиція органічно поєднується з літературною. Степ, у якому віє вітер, могила, в якій заховане минуле України, цілком пов'язуються з традиційним українським романтизмом. До цього приєднуються люди: селяни, що прагнуть волі, мати, що сумує над долею своїх дітей, чужинець-китаєць, що воле за ілюзорну свободу, - це все образи, взяті з життєвого досвіду автора й навіяні народною поезією. Але вони в нього набули символічного характеру, є образами України, і ця символічна багатозначність є типово романтичною. Водночас ця образність - народнопісенного походження й має безпосередні аналоги у фольклорі.

Найвища любов письменника - Україна, однак не рабська, а вільна, мудра, горда. Косинка бачив могутню волю до життя та свободи, незнищенність рідного народу, відродження не лише соціальної гідності, честі, а й національної самосвідомості та духовної глибини українського етносу. Твір "Фавст" - могутня епопея фаустівського непокореного духу, що намагається знайти відповідь на найпекучіші питання сучасної письменникової доби: що є світ, людина і народ? воля і рабство? честь, гідність і безчестя? деградація й поступ? Автор твору, зретаючи до світового фольклорного мотиву, намагається осмислити його життя за нової історичної дійсності, на певному національному ґрунті, визначити особливості новітньої трагедії початку ХІ століття, трагедії українського на-

роду, що "на складних шляхах революції шукав життєвої істини з такою болючою одержимістю, як і легендарний Фауст із трагедії Гете на рубежі середньовічної та нової історії Європи" /М.Наєнко/. У дисертації робиться спроба довести, що Косинчин Фавст-Конюшина має літературну традицію, але генетично пов'язаний з фольклором як світовим, так і українським.

У новелах "Десять", "В житах", "Сорочка", "Серце" Г.Косинка творить тропи на фольклорному, зокрема міфологічному матеріалі. Хоч українська міфологія, на жаль, не була зафіксована, проте елементи її збереглися у фольклорі. Якщо пригледітися до "першоелементів", базових систем живої і неживої природи, які входять до картини світу в новелах письменника /космічні стихії - сонце, степ, небо, вода/, то можна переконатися, що є серед них такі, які переважають інші й видаються значущими. Так, вода у "Серці" Косинки виступає як символом життя, так і символом смерті, тощо.

• Народнопоетичний вплив на творчість письменника виявляється й у зовнішніх ознаках мовної майстерності прозаїка - в характерних словосполученнях, фразеологізмах, типових народнописаних епітетах, порівняннях, безпосередньо почерпнутих з народних пісень або створених за фольклорними взірцями.

Г.Косинка щедро запозичує в народній творчості прислів'я та приказки. Він "приспосовує" прислів'я до того чи іншого персонажа, тим самим індивідуалізує народну мудрість.

Істинно народний характер новел Г.Косинки полягає не у самому використанні народних пісень, прислів'їв та приказок, а в тому, що вони живуть у його творах як художнє переосмислення.

У висновках систематизовані і узагальнені основні положення дослідження.

Художня творчість Г.Косинки являє собою важливе і закономір-

не явище у розвиткові української малої прози 20-30-х років ХХ ст. Продовжуючи кращі традиції класичної спадщини, йдучи від життя, письменник правдиво і всебічно зображує українську дійсність сучасної йому доби. Найвиразніші грані свого непересічного таланту Г.Косинка виявив у моделюванні картин революції 1917 року та громадянської війни й образів селян. Його проза має системну цілісність, у ній органічно зливаються стилеві особливості імпресіоністичного, романтичного, символістичного, реалістичного письма. Однак домінуючим елементом творчого стилю прозаїка був імпресіоністичний, що виявився й у новелах, написаних у реалістичному ключі.

Психологічний аналіз є найефективнішим способом відтворення внутрішнього світу особистості, її переживань, при цьому письменник використовує найрізноманітніші художні засоби для заглиблення в психіку героїв, вдається до своєрідних художніх деталей /асоціація, лейтмотив, символіка/, внутрішніх монологів, невласне прямої мови, діалогів тощо. В художньому мисленні Г.Косинки значну роль відіграє його творче засвоєння фольклору. Творча спадщина письменника багата художніми відкриттями, вона допомагає читачеві пізнати глибину людської психіки, основи народного буття, важливі моменти історії українського етносу.

Основні положення дисертації викладені у публікаціях:

1. Художня мова новел Григорія Косинки // Дослідження з філології: Зб. наук. праць. - К.: НК УО. - 1992. - С.22-26.

2. Фольклорні мотиви у творчості Г.Косинки // Вісник Київського університету. Історико-філологічні науки. - 1992. - Випуск 6. - С.115-120.

3. Психологізм як елемент поетики новел Григорія Косинки // Українська мова і література в школі. - 1993. - №2. - С.50-52.

4. Імпресіонізм у новелістиці 20-х років//Українське національно-духовне відродження 20-х років: освітній, літературний та історичний аспекти: Тези науково-практичної конференції. - Черкаси. - 1993. - С.19-21.

Кавун Л.И. Новеллистика Григория Косынки и проблема поэтики украинской малой прозы 20-30-х годов XX века. Диссертация /на правах рукописи/ на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.01.01 - украинская литература, Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев, 1995.

Исследуется художественное наследие Г.Косынки и проблема поэтики украинской малой прозы 20-30-х годов XX века. Установлено, что основной особенностью стилевой системы писателя является новаторское органическое соединение фольклорных поэтических средств с модернистской техникой письма.

Kavun L.I. Grigoriy Kosynka's Novelism and the Problem of the Fine Prose (the 20th - 30th, 20th Century).

Thesis for master's degree (Candidate of Science, Philology, on speciality 10.01.01 - Ukrainian literature), Kyiv Shevchenko National University, Kyiv, 1995.

The research deals with G.Kosynka's art heritage investigation and the problem of Ukrainian fine prose poetics (the 20th - 30th, 20th century).

It was confirmed that the main peculiarity of the writer's style system is the novelty of the organic connection of the folk poetical devices with modernist technique of writing.

Ключові слова: творчість, поетика, контекст.

AV 33.036